

«НОВИЙ ПОРЯДОК»: ЯКИМ БУДЕ СВІТ ПІСЛЯ «КОРОНАКРИЗИ»?

Янушевич Ірина, Громовий Михайло

Сучасна людина живе в реальності, яка свого часу була охарактеризована Аристотелем як «буття в можливості». Онлайн-існування – те, що раніше здавалося нам «фантастичною реальністю» – стало повсякденною частиною нашого життя. Це викликає дихотомію в усвідомленні людиною свого повсякденного буття, тому людина, розуміючи варіативність буття, усвідомлює необхідність переосмислення усіх його модусів крізь призму таких передумов як незалежність, свобода, наявність критичного розуму.

У статті підкреслюється, що не дивлячись на вимушене обмеження прав і свобод громадян з боку держави і неможливістю в зв'язку з цим подолати протиріччя між декларованими ліберальними цінностями і авторитарними заходами управління в подоланні коронакризи, між багатством і бідністю, між релігійними та іншими цінностями, потенціал критичного, вільного мислення сучасного суспільства дає надію на те, що «нова реальність» після коронакризи – це новий виток у розвитку «відкритого суспільства».

Ключові слова: коронакриза, віртуальна реальність, релігія, лібералізм, відкрите суспільство

В результаті карантину наше буття перетворилося на те, що можна охарактеризувати словами «буття по необхідності», і його віртуальна частина, що до того вважалася додатковою, не лише стала панівною та єдиною дозволеною, а й стала впливати на інші модуси. Ковід призводить до «нового порядку», і один із проявів цього порядку – тотальна віртуалізація усіх царин суспільства.

Одним з найцікавіших прикладів вимушеної віртуалізації сьогодні є церкви з їх літургійним життям. Трансляції богослужб вже давно є звичними, але що буде тоді, коли усі вони повністю проводитимуться онлайн? Як виявилось, ще у 2014 році термін «кібертеологія» з'явився у монографії «Cybertheology: Thinking Christianity in the Era of the Internet» Антоніо Спадаро з Папського Грегоріанського інституту. Автор не заперечує існування духовності в Інтернеті, проте застерігає проти перетворення церкви у «релігійний супермаркет», де вірні є «релігійспоживачами», що оминають глибинні сенси, якщо їм це зручно і сприймають її виключно як ще одного виробника контенту [Spadaro Antonio and Way Maria, 2014]. Більш того, майже усі відомі церкви форми самовираження та самоідентифікації легко руйнуються, й природнім видається питання: «Who is My Neighbor in the Digital Environment?» [Campbell, 2016].

Але ж поряд із звичайними церковними обрядами існують таїнства, що передбачають фізичну участь вірних, де вони отримують так звану «божественну благодать», що є невлливою камерами. Навіть якщо їх якимось чином перенести у мережу, чи збережуть вони свій характер? Можна навести паралелі із есе Бен'яміна Вальтера «Витвір мистецтва в епоху його технічної відтворюваності»: «Навіть в найдосконалішій репродукції відсутній один момент: тут і зараз мистецького твору – його унікальне буття в тому місці, в якому він знаходиться... в епоху технічної відтворюваності витвір мистецтва позбавляється своєї аури» [Вальтер, 2012].

З іншого боку, порівняння таїнств із витворами мистецтва не є зовсім коректним з огляду на зовсім інший, необмежений та непізнаваний характер їх творця, абсолюту, що може існувати в усіх модусах: «Дух, идеже хошет, дышет, и глас его слышиши, но не веси, откуда приходит и камо идет». Інакше кажучи, якщо Богові можливо все, тому чому не видається можливою передача благодаті на відстані? Особливо гарячою видалася дискусія довкола віртуального причастя: його зможливість обстоюють християни ліберальних напрямків. В своїй апології вони здебільшого вказують на пріоритет духовного переживання таїнства, як запоруки його дійсності, над фізичним ритуалом, бо «Євхаристія не є театр (хоча часто-густо його нагадує), головне — це реальна участь, Тіло і Кров Ісуса (а не просто відчуття та емоції від перегляду чи прослуховування), що об'єднують в собі» [Скайнов, 2020], а фізичні відстані є скоріше «рудиментом магізму, аргументом, що приховує ту саму психологічну неготовність» [Скайнов, 2020].

Вже відомо про проведення подібних служб священниками ПЦУ, що було засуджено керівництвом церкви. Але схоже на те, що ліберальні християни в своїй більшості або перейшли, або перейдуть до подібних практик, чого не скажеш про історичні церкви. Питання в іншому: якщо припустити перенесення таїнств у мережу, чи не стане це ще одним аргументом за віртуалізацію інших, «менш важливих» сфер життя людей? Цілком можливо.

Але відійдемо від церков і перейдемо до самого Бога. В даному контексті не є принципово важливим, чи він помер, чи його не існує, чи він є справді всемогутнім: перш за все, нині він особливо «увергнутий в людську долю» [Вальтер, 2012]. Епідемія завжди має духовні прояви: апокаліптичні очікування, почитання лікарів, «санітарний культ», громадянська релігія влади тощо. Й сама влада використовує певні духовні аргументи у своїй риториці: коли небезпека зараження не відлякує людину від прогулянки парком, в хід йдуть поняття «жертви», «спасіння цвіту». З огляду на тривалість такого підходу це не можна назвати ситуативною риторикою; бо на нашу думку, це вже політична теологія. Чому так відбувається, можна з'ясувати досить довго, згадаю лише про шаховий автомат Б. Вальтера: «Виграватиме завжди лялька, яку називають «історичним матеріалізмом». Вона залюбки позмагається з кожним, якщо керуватиметься теологією, яка, як відомо, стала нині такою мізерною і бридкою, що до неї навіть і заглядати не треба.» [Вальтер, 2012]. Цей підхід чимось подібний до так званої «громадянської релігії», релігії «чистого культу, без догматики» [Вальтер, 2012].

Одним із проявів «ковідійної релігії» можна назвати гіпертрофоване шанування, навіть почитання лікарів. І справа навіть не в простій людській подяці за добре виконану роботу чи порятунок, вони скоріше сприймаються як «світські святі»: доказом цього можуть слугувати такі «ритуали», як аплодисменти о 20:00, постери із зображенням медпрацівників в стилістиці релігійних зображень, колажі зі світлинами, де зображені сліди від масок, що можна порівняти із зображеннями християнських мучеників тощо. Подібне ставлення до них, однак не завжди є виправданим: «Medicine is not a religion, and getting better is not simply a matter of belief or character. No matter what the advances in research, or the presence or absence of a pandemic, the NHS and its staff cannot stop us dying, even though they can prolong our lives...we must be mindful that these people are human beings and take care not to

idealise them» [Macdonald, 2020]. Тим більше, медики можуть помилятися й помилятимуться в силу своєї людської природи. І якщо цього не розуміти, невинуваті очікування чудес можуть стати зтяжким тягарем на їх спинах.

Які причини цього? Перша – підсвідомий страх смерті, що деякою мірою є основою усіх духовних практик. Й лікарі в такому ключі сприймаються або як «небесне воїнство» у боротьбі проти демонізованого ковіду, або як могутні архаїчні божки із таємничими апаратами ШВЛ, від яких можна чекати як прокляття, так і благословення. Друга – сучасному суспільству, попри декларовану арелігійність, необхідне щось духовне, підсвідомий об'єкт поклоніння, принаймні у якості об'єднувального елемента. І церква, і наука вже давно продемонстрували межу своїх можливостей, й залишається лише на час поставити щось на п'єдестал, а потім знести. Рік тому це були розробники штучного інтелекту, зараз – люди у масках, завтра – хтось інший.

Й навіть більше – Джорджо Агамбен вже розглядає медицину як окрему релігійну формацію: життя людини «must become in every instant the place of an uninterrupted cultic celebration», й ця культова практика «is no longer free and voluntary, exposed only to sanctions of a spiritual order, but must be rendered normatively obligatory» [Agamben, 2020]. З цього не витікає необхідність ігнорування санітарних заходів. Однак ця правда у руках санітарної влади стає «безальтернативною етикою», що несе в собі потенційну загрозу правам усього людства.

Процес «релігізації» боротьби проти ковіду видається досить природним – зрештою, це повинно підвищити її ефективність. Але коли ця релігія стає і обов'язковою, і наддержавною – це занадто спокусливий інструмент для маніпуляцій суспільною думкою, дискримінації «недостатньо здорових» людей. Цей культ наділяє людину невідкупною виною – ти винуватий вже тому, що ти є потенційним носієм вірусу. Й коли ми жартома називаємо незгодних з офіційною позицією «ковідодисидентами» – чи не варто завтра очікувати «ковідорепресій» в ім'я досить абстрактного «здоров'я людства»?

Усеохопність та принциповість протівірусних заходів не може не провокувати різноманітні «теорії змови». Звісно, більшість із них будуються на зовсім фантастичних припущеннях, однак останні події дуже схожі на якийсь глобальний експеримент, метою якого є «a new paradigm for the governance of men and things», тестування диктатури для постмодерного світу [Agamben, 2020]. Й масштаби цього експерименту справді вражають – принаймні тому, що більшість існуючих обмежень є антиконституційними та порушують міжнародно задекларовані права людини. Тут вже нема права бути здоровим, тут нестимеш юридичну відповідальність за своє нездоров'я.

Цю диктатуру набагато легше нав'язати, зруйнувавши або зменшивши вплив основних соціальних явищ та інституцій: починаючи з особистого життя людей і закінчуючи очними освітою та церквою. Знову ходитимуть поїзди й літатимуть літаки, але люди, певно, остерігатимуться використовувати затабувані форми соціальної взаємодії, як, наприклад, вітання за руку. Чи можна буде вважати подібний «соціально обмежений» світ таким, що є світом «для людини»? Відкрите питання.

Надзвичайно спокусливим засобом підтримки подібного «нового порядку»

є інформаційні технології: Інтернет речей, штучний інтелект, хмарні обчислення тощо. Подібні засоби вже впроваджуються для контролю населення, так наприклад, електронні пропуска в Москві. Це породжує не лише апокаліптичні чутки про чипізацію з алюзією на біблійну «мітку звіра», а й серйозні побоювання: чи не прокинемося ми завтра у «цифровому концтаборі»? Хоча стосовно прив'язки до книги Одкровення, то образ «мітки звіра» є одним з найбільш контроверсійних у всій Біблії. Подібні тлумачення з'являються у всяку пору катаклізмів, тому до уваги їх брати не варто.

Щодо цифрового концтабору, то він видається цілком ймовірним. Однак було б помилкою думати, що на всіх нас натягнуть електронні браслети, що битимуть струмом за кожне порушення санітарних норм. Примусове сидіння дома два-три роки тому здалося б нам чимось неймовірним – нині це вже досить звично. Тотальне спостереження теж стає чимось буденним. Об'єми даних, що про нас збирають за допомогою Інтернету, будуть використовуватися ще активніше, неправильні дії та мислення відсікатися ще швидше. Вже можна бачити деякі приклади боротьби з «розумовим злочинцем» – Facebook видаляє пости конспірологічного характеру про ковід, в Росії передбачено юридичну відповідальність за поширення «неправдивої» (але можливо «небажаної» для влади?) інформації про цю хворобу...

Так чи справді методи виправдовують мету – досягнення не «актуального» (дійсного), а «потенційного» (можливого) «здоров'я нації» (а саме на це спрямовані основні методи боротьби проти вірусу)? Здається очевидним, що епідеміологічна ситуація не може бути важливішою за благополуччя людини, високу якість її життя. Набагато страшнішими, «актуальними» явищами сьогодення є поширення діабету та серцево-судинних захворювань. Така гірка «актуальність» постає як результат не лише погіршення екологічних умов, але тотальної експлуатації населення. Бідність є хворобою не лише в переносному сенсі, а й у контексті доступу до якісної медицини. Як раз вона й постає як страхітлива «потенція» нашого буття.

До того ж, епідемія продемонструвала торжество постправди в постмодерному світі. Найкрасномовніший приклад – численні махінації з інтерпретацією статистики захворюваності. Й сам коронавірус перестав бути лише фрагментом РНК – в масовій уяві він скидається на щось демонічне, апофеоз пекла. І вже важливе не справжнє становище, а його медійне подання, що гнучко змінюється залежно від потреб влади.

Описане становище справедливо не можна вважати ні справедливим, ні бодай прийнятним, і це викликає стихійний, спонтанний спротив населення, що проявляється інколи в зовсім незвичайних формах, як, наприклад, підпал сотових вишок у Великій Британії. Однак санітарні обмеження виключають традиційні форми протесту, й тому протестний рух переходить у віртуальний простір. Ці явища неминучі, а згадані обставини лише прискорили цей процес.

Цікаво інше: хіба лише численні заборони на повноцінне життя є причиною протестів? На думку багатьох сучасних філософів, які працюють в сфері соціальної онтології, причини є набагато глибші і мають соціально-політичну природу, пов'язану з тупиком в розвитку ліберально-демократичних ідей, а саме в конфлікті між двома основними принципами лібералізму: примату індивіда над системою і

розвитком вільного ринку [Krauch, 2010].

Це виражається в тому, що при зовнішньому збереженні інститутів демократії в умовах вільного ринку, сам зміст демократії втрачає своє первинне значення. Держава не може створити умови при яких члени суспільства можуть собі дозволити бути критично налаштованими по відношенню до табу, приймати рішення, спираючись на власний інтелект і критичне мислення, а також виходячи з домовленостей, досягнутих в процесі обговорення, в тому числі в сфері економіки. Здавалося б, людство має забути про протиріччя й об'єднатися у глобальній солідарності проти загрози, однак епідемія лише посилила соціальну нерівність. Мільйони людей стали безробітними, безкоштовна медицина стала ще менш доступною, й перед соціально незахищеними верствами населення постає вибір: або небезпека зараження, або вірна смерть з голоду. Неймовірно рішуча в плані заборон держава стає надмірно інертною та байдужою, коли мова заходить про соціальне забезпечення постраждалих. Проте в даних умовах ідеї соціальної справедливості, базового доходу набули нового звучання й стали проникати до високих кабінетів. Річ, звісно, не йде про побудову чергової соціальної утопії, однак ці обставини можуть стати потужним поштовхом до модернізації ідей лібералізму та побудови суспільства «відкритого типу».

Список літератури

1. Spadaro Antonio and Way Maria *Cybertheology: Thinking Christianity in the Era of the Internet*. New York, 2014.
2. Campbell Heidi and Garner Stephen. *Networked Theology: Negotiating Faith in Digital Culture*. Grand Rapids, MI, 2016.
3. Беньямин Вальтер. Учение о подобии. Медиаэстетические произведения. Сб. статей / Пер. с нем. И. Болдырева и др. М.: РГГУ, 2012, С. 194, 101, 237, 102–288 с.
4. Евхаристий Скайпов. Виртуальная литургия во времена коронавируса: время пришло? Ахилла. URL: <https://ahilla.ru/virtualnaya-liturgiya-vo-vremena-koronavirusa-vremya-prishlo> (дата звернення: 16.05.2020)
5. Евхаристий Скайпов. Литургия по интернету. Ахилла. URL: <https://ahilla.ru/liturgiya-po-internetu/> (дата звернення: 16.05.2020)
6. Ian Macdonald. If we care about NHS staff, we should stop calling them saints. *The Guardian*. URL: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2020/apr/25/care-about-nhs-staff-top-calling-them-saints-doctors-nurses-miracles-coronavirus> (дата звернення: 17.05.2020)
7. Giorgio Agamben. *Medicine As Religion. An und für sich*. URL: <https://itself.blog/2020/05/02/giorgio-agamben-medicine-as-religion/> (дата звернення: 17.05.2020)
8. Giorgio Agamben. *Biosecurity and Politics*. D. Alan Dean at Medium. URL: <https://medium.com/@dDean3000/biosecurity-and-politics-giorgio-agamben-396f9ab3b6f4> (дата звернення: 17.05.2020)
9. Крауч К. *Постдемократия* / пер. с англ. Н. В. Эдельмана. М.: ГУ—ВШЭ, 2010. 192 с.

Yanushevych Iryna, Gromoviy Myhaylo

«NEW DEAL»: WHAT WILL THE WORLD BE LIKE AFTER CORONACRISIS?

Modern man lives in reality, which at one time was described by Aristotle as «being in opportunity». Online existence - what used to seem like «fantastic reality» –have become an everyday part of our lives. This causes a dichotomy in a person's awareness of his everyday life, therefore, when he understands the variability of being, he realizes the need to rethink all of his modes through the prism of such premises as independence, freedom, the presence of a critical mind.

The article emphasizes that despite the forced restriction of the rights and freedoms of citizens by the state and the impossibility in this regard to overcome the contradictions between the declared liberal values and authoritarian measures to overcome the crisis, between wealth and poverty, between religious and other values, the potential of critical, free-thinking in modern society gives hope that the “new reality” after the coronacrisis is a new round in the development of an “open society”.

Keywords: coronacrisis, virtual reality, religion, liberalism, open society

References

- Agamben G. (2020), "Medicine As Religion", *journal An und für sich*, available at: <https://itself.blog/2020/05/02/giorgio-agamben-medicine-as-religion/> (accessed 17 May 2020).
- Agamben G. (2020), "Biosecurity and Politics", *D. Alan Dean at Medium*, available at: <https://medium.com/@dDean3000/biosecurity-and-politics-giorgio-agamben-396f9ab3b6f4> (accessed 17 May 2020).
- Campbell H. and Garner S. (2016), *Networked Theology: Negotiating Faith in Digital Culture*, Baker Academic, Grand Rapids, MI.
- Krauch, K. (2010), *Postdemokratiya*, translated by N. V. Edel'mana, GU—VSHE, M.
- Macdonald I. (2020), "If we care about NHS staff, we should stop calling them saints", *The Guardian*, available at: www.theguardian.com/commentisfree/2020/apr/25/care-about-nhs-staff-top-calling-them-saints-doctors-nurses-miracles-coronavirus (accessed 17 May 2020).
- Skajpov E. (2020), "Virtual'naya liturgiya vo vremena koronavirusa: vremya prishlo?", *Ahilla*, available at: <https://ahilla.ru/virtualnaya-liturgiya-vo-vremena-koronavirusa-vremya-prishlo> (accessed 16 May 2020).
- Skajpov E. (2020), "Liturgiya po internetu", *Ahilla*, available at: <https://ahilla.ru/liturgiya-po-internetu/> (accessed 16 May 2020).
- Spadaro A. (2014), *Cybertheology: Thinking Christianity in the Era of the Internet*, translated by Way M., Fordham University Press, New York.
- Val'ter B. (2012), *Uchenie o podobii. Mediaesteticheskie proizvedeniya*, translated by Boldyreva I., RGGU, M., pp. 194, 101, 237, 102.

Стаття надійшла до редакції 19.06.2020